

Terek, tömegek, filmek

*Rendezvények magyar híradókban 1915-ben és
1919-ben*

Az első világháború témaadója lett a különféle tömegmédiáknak, így a nem játékfilmes magyar kinematográfiának, a korabeli magyar filmhíradóknak is.¹ A *Mozihét* 1915. április 4-i számának lapjain közzétett írásában pedig Ignotus ezeket állította a filmekről: „A mozgókép egyenesen ád embert és természetet, még szót sem ád hozzá, amivel az ember embertől különbözik, s amin gondolkozni kell.”²

Néhány héttel e cikk megjelenése után készült el a *Könyörgő körmenet fegyvereink győzelméért. 1915. május 30.* című filmhíradó-felvétel.³ A körmenetet a Katholikus Népszövetség szervezte meg. A „rendező-bizottság” aláírásával kibocsátott felhívás, „Katholikus Testvéreink”-et megszólítva, a következőképpen jelölte meg a rendezvény célját: „Őseink példájára, szent hagyományaink mintájára tehát Istenhez akarunk könyörögni, nyilvánosan, az utcán, körmenetben mindannyian, hogy vezesse győzelemre hadaink utját.

A Mária-hónap utolsó vasárnapján, Szent Jobb feltalálásának évfordulóján megújítjuk a régi szokást és megszenteljük a fővárost Szent-István Jobbjának körülhordozásával.

Ezzel a könyörgő körmenettel Magyarország történelmi katolicizmusát akarjuk képviselni, az új történelem véres alkotása napjaiban.”⁴

Az 1915. május 30-i, vasárnapi körmenet a pesti belvárosi templomtól indult el. Első része az Országház előtti térre vonult, míg a díszmenet a Szent István Bazilika előtt elvált tőle és a Szent Jobbal bevonult a Bazilikába. Itt Csernoch János esztergomi érsek mondott misét, a szentbeszédet

Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök tartotta. Az Országháznál, a Parlament lépcsőire felállított oltárnál Mikes János szombathelyi püspök celebrált misét; a szentbeszédet itt Vass József, pápai kamarás, a pesti Szent Imre kollégium igazgatója mondta. A szertartások után a menet két szakaszának résztvevői elvonultak e helyszínekről; a rendezvény végén pedig a tömeg széteszlott.

A világháborús győzelemért könyörgő körmenetnél a misék helyszíneinek – a magyar katolicizmus legjelentősebb budapesti templomának: a Szent István bazilikának és attól nem messze a világi, állami hatalom egyik legfontosabb intézményének: a magyar parlament épületének – kiválasztása összhangban volt az állam törekvéseinek érdekében végzett egyházi szertartással, és egyben félreérthetetlenül tette annak jelentőségét is. A rendezvényen nemcsak a magyar katolikus egyház vezető személyiségei voltak jelen, hanem fontos világiak is: így az uralkodó képviselőjében József Ferenc főherceg, a kormány több tagja, Bárczy István, Budapest polgármestere. A körmenetben résztvevők számáról pedig az *Alkotmány* cikkírója ezt tudatta olvasóival: „a közönséggel együtt hozzávetőleges becsléssel *háromszázezerre* tehetjük azon az utvonalon, amerre a menet haladt”.⁵ Figyelemre méltó, hogy míg az idézett felhívásban a rendezvény szervezői a katolikusokat szólították meg, a vezető közvélemény-formálók május 30-i megnyilvánulásai már a magyar nemzet egészének könyörgéseként jelenítették meg a körmenetet. Így a Bazilikában tartott prédikációjában Prohászka Ottokár ekként fogalmazott: „Magyarország [...] lelke [...] jön ide zarándokutra, ez jön ide könyörögni, ez jön ide imádkozni, ez önti ki magamagát egy nemzet bubánatába, reményébe, imájába az Isten trónja előtt.”⁶ Ferenc József pedig József Ferenc főherceghez aznap táviratot intézett, amelyben egyebek mellett az áll, hogy „Szent-István király magasztos hagyományaitól eltelt hű magyar nemzetemmel együtt imádkozom a Mindenhatóhoz, kísérvé áldásával igazságos ügyünk védelmében tiszta lelkiismerettel folytatott küzdelmünket”⁷ Ilyen értékelés olvasható a *Budapesti Hírlap* 1915. május 31-i számának hasábjain a körmenetről közzétett beszámolóban is: „Egész Magyarország képviselve volt a körmenetben. A király képviselője, *József Ferenc* királyi herceg, a palliumos főpapok,

a főurak, csillogó ruhás tábornokok, a sebesült, lábbadozó harcosok, a harcba készülők katonák, az ünneplőruhás kispolgárok, munkások, vidéki földművesek egy céllal, egy tartással, egy szívvel követték a szent Jobbot, a mely mintha szimboluma lett volna annak az erőnek, a mely ma Magyarországon mindenkit egymásba forraszt.”⁸ Az *Alkotmány Nemzeti zarándoklás a Szent-Jobb után* főcímmel tett közzé többoldalas tudósítást a körmenetről május 31-i számában.⁹ „A magyar katolikus papság számára” kiadott *Egyházi Közlöny* 1915. június 4-i számának hasábjain a rendezvényről közreadott leírásban is ezek olvashatók: „A nemzet fohásza, zarándoklata, hitvallása volt az a körmenet, melyben a király képviselője, kormány, katonaság, egyesületek mind-mind részt-vettek. [...] a nemzet zarándoklása volt a Szent Jobbhoz.”¹⁰

A *Mozgófénykép Hiradó* című filmes újság 1915. június 6-i számában pedig már az áll, hogy „A vasárnapon lezajlott győzelmet könyörgő körmenet természetesen akcióba hozta kinematografusainkat. A leghosszabb képet a Kino-Riport készítette (kb. 300 méter) amelyen ennek a rendkívül impozáns menetnek legérdekesebb fázisai láthatók. A sikerült kép egy példányát a főváros szerezte meg, amely azt Ő felségének fogja eljuttatni. A Mozgókép-Otthonban, amelynek igazgatója, Décsi Gyula megszerezte magának a képet, a székesfőváros notabilitásai, élükön Dr. Boda Dezsővel, azt megtekintették. – A másik körmeneti képet az Uranus filmgyár vette fel, tanúságot téve ezzel munkaképességéről és produktivításáról. A film rendkívül sikerült. Egyes részletek egyenesen meglepően jók. [...] – A harmadik körmenet képet Kovács Andor vette fel.”¹¹

A *Kino-Riport Könyörgő körmenet fegyvereink győzelméért. 1915. május 30.* című, valamivel több mint 10 perces híradófelvételét „Budapest székesfőváros utasítására” Fröhlich János és Fodor Aladár készítette.¹² A film elején látható díszmagyarba öltözött férfiak gyülekezése, a Szent Jobb megérkezése a király hintóján, József Ferenc főherceg érkezése: az őt ábrázoló képsorhoz felirat („Megérkezik Ő felsége képviselője: József Ferenc főherceg”) is kapcsolódik, amely mindenekelőtt tudatja a közönséggel: ő az uralkodót képviseli, aki ezáltal van jelen a rendezvényen, illetve az arról készített filmen. Ennek fontosságát jól jelzi, hogy a feliratban először

az olvasható, hogy kinek a képviseletében jelent meg a főherceg és csak ez után az ő neve. A továbbiakban látható a menet, majd Csernoch Jánost és aulistáját mutató képek következnek. Ezekhez szintén kapcsolódik felirat, amely arra is alkalmas volt, hogy kiemelje e személyek jelentőségét. Utána felvételek örökítik meg a körmenetben résztvevők különféle csoportjait: egyháziakat és világiakat; civileket és katonákat; nőket és férfiakat; városiakat és vidékieket; idősebbeket és fiatalokat; egészségeseket és betegeket (ti. a lábadozó katonákat); vezetőket és közembereket. A híradó képeket közöl a rendezvénynek a Bazilikánál történő mozzanatairól, utolsó részében pedig az Országháznál lezajló eseményeket mutatja a kamera, távolról, felülről fényképezve a tömeget. A körmenet két legfontosabb helyszínének, az ottani történéseknek a jelentőségét a mozgókép készítői a filmfeliratokkal is hangsúlyozták.

Tehát akárcsak a korabeli szövegek megalkotói, a filmhíradósok is azt ábrázolták, hogy a körmenetben a közösség egésze részt vett: egyfelől csoportjaik nem írásban rögzített felsorolásával, hanem képkockákon egymás után történő megmutatásával, másfelől nem egy összefoglaló kifejezéssel: „a nemzet” megjelölve azt, hanem felülről, áttekintően is megjelenítve. Ez esetben így kétféle, ugyanakkor az írásbeli szövegek szerzőiéhez hasonló eljárásra került sor – filmfelvételek segítségével. A *Budapesti Hírlap* idézett cikkének ábrázolásával rokonítja a filmhíradót az, hogy mindkettőben a munka legelején jelennek meg a vezetők és mind a két alkotásban a főherceg neve előtt olvasható: ő az uralkodót képviseli. Az „alattvalók” csak utánuk következnek – nyilvánvalóan nem függetlenül e művek készítőinek, közreadóinak társadalom-felfogásától. Ugyanakkor a tömeg ábrázolása alkalmas lehetett arra is, hogy a közönség számára félreérthetlenné tegye a rendezvény jelentőségét és legitimálja a szervezők által hirdetett törekvéseket. A filmhíradó korabeli reklámjaiból pedig az is kiderül, hogy forgalomba hozói jelentőséget tulajdonítottak abban a sokaság bemutatásának is. A Mozgóképek-Otthonnak a *Budapesti Hírlap* június 3-i számában közzétett rövid műsorhirdetésében az áll, hogy a film „200.000 résztvevő hü fotográfiája”.¹³ Az Edison filmkölcsönző vállalat a *Mozgófénykép Híradó* június 6-i számában közzétett hirdetésében azt tudatta a közönséggel,

hogy „slágerei sorába felvette a legaktuálisabb ujdonságot, a »Könyörgő körmenet«-et, amely tömeghatásaival és kitűnő felvételeivel nagyszerű látványosságot képez”.¹⁴ Vagyis a különféle politikai propagandisztikus mozzanatokon túl a sokaság megjelenítése különösen figyelemre méltó látványosságnak is számított.

Csaknem négy évvel később, immár az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság idején egy másik, szintén nagy tömeget megmozgató rendezvény, a budapesti május 1-i ünnepség filmfelvételére került sor, mégpedig a *Vörös Riport-Filmek* sorozatában. A korabeli magyarországi filmes szakma legfontosabb lapja, a Társadalmasított Mozgóképezemek Központi Üzemvezető Tanácsának kiadásában megjelenő *Vörös Film* április 26-i számában közzétett, *A Vörös Riport-Film* című cikk a következőképpen határozta meg a *Vörös Riport-Film*et és annak feladatait: „A társadalmasított moziüzem keretében működik a *Vörös Riport-Film*, amely tulajdonképpen nem egyéb, mint egy hetenkint megjelenő riportujság. Az eseményeket azonban nem írásban, hanem mozgóképekben közli.

A *Vörös Riport-Film*re nagy hivatás vár. Elsősorban propaganda-célokat kell szolgálnia. Megörökíti a proletár-uralom összes jelentős eseményeit.”¹⁵ A május 1-i budapesti ünnepségről készítendő filmhíradó terjesztésével kapcsolatban már a *Képes Mozivilág* április 20-i számának egyik cikkében lehet olvasni arról az elgondolásról, hogy a felvételtől „a külföldre is kikerül több példány, amelyek minden propagandafilmnél is hathatósabban bizonyítják a magyar proletárdiktatura diadalát”.¹⁶ Egy nem sokkal későbbi írás szerint e mozgóképeket „Oroszországban” is be akarták mutatni.¹⁷

A *Képes Mozivilág* április 27-i számának első cikkéből az is kiderül, hogy a májusi ünnep különbözni fog a korábbi, nagyszabású rendezvényektől: „Ezerkilencszáztizenkilenc május elseje egy életen át felejthetetlen, gyönyörű ünnepe kell hogy legyen a magyar proletariátusnak. A gyűlöletes régi rend koronázási ünnepei és egyéb, hideg udvari ceremóniái, bandériuma, tartalmatlan és ostoba felvonulásai [!] erőtlen kísérletek, azzal

a forró, közvetlen szívvel szervezett [így!], szépített, sőt szívvel szemlélt ünneppésséggel szemben, mit a nép rendez a maga erejének és uralmának örömeire. Ide nem kell majd bérelt lelkesedés, klakk, ehhez nem kell fő-próba és nem kell belépőjegy, ez a mindenki mulatsága, mindenki öröme, ez a nép napja lesz.”¹⁸ A cikkíró tehát a május 1-i ünnepséget a korábbi tömegrendezvényektől – így az 1915. május 30-i budapesti körmenettől is – lényegét tekintve eltérően, mint „a nép” ünnepét tárgyalta.

Április 30-i keltezéssel, május 1. alkalmából napvilágot látott a Forradalmi Kormányzótanács LXXX. rendelete, amely szerint „A Magyarországi Tanácsköztársaság május 1-ét, a világ forradalmi proletariátusa nemzetközi egységének emléknapját, a proletárállam ünnepévé avatja.”¹⁹

Ez alkalomból az ünnepség rendezői a diktatúra szellemiségét hirdetni hivatott dekorációkat helyeztek el Budapest belterületén. Számos, szertükt nem kiemelkedő történelmi személyiség emlékművét eltakarták, ugyanakkor szobrokat állítottak az általuk jelentőseként méltatottaknak, így többek között Marxnak és Leninnek. A főváros belső részein, fontos útvonalain nagyszabású felvonulásokra került sor, de sportrendezvények, népmulatságok is zajlottak. Budapest terének átalakítása, a reprezentatív számító utakon történő végigvonulás szimbolikus térfoglalás, erődemonstráció volt: ezt jól mutatja az is, hogy egyes felvonuló csoportok hosszú utat jártak be a városban, amíg elérkeztek menetcéljukig – amely egyébként, ha másik útvonalon haladtak volna, nem lett volna messze gyülekezőhelyüktől.²⁰ A korábban idézett állásfoglalásokkal összhangban, az ünnep után a *Képes Mozivilág* május 11-i számának cikkírója tehát nem alaptalanul állíthatta, hogy „A tengernyi lángvörös diszben fenségesen pompázó proletárünnep hatalmas demonstrációjában nyilvánult meg először külsőségeiben is Budapest proletáriátusának hatalma.”²¹

Az ünnepségről a filmhíradó-felvételek Tarján Vilmos és Damó Oszkár irányításával készültek.²² A Közoktatásügyi Népbiztosság *Fáklya* című lapjának május 10-i számában közreadott, *Félmillió ember a filmen* című írása a következőképpen ismertette az összeállítást: „A vörös riportfilm Budapest felejthetetlen, történelmi jelentőségű vörös májusán 800 méter hosszúságú felvételt készített. A filmen több, mint félmillió proletár fel-

vonulása látható. Ennél hatalmasabb és izgalmasabb tömegfelvonulást a filmipar még nem produkált. Látható a budaiak felvonulása a Vérmezőn, az Andrassy-uti menetben a moziszakma több ezer munkása, a csepeli munkások művészien diszitett menete, a háztartási alkalmazottak beláthatatlan sokasága, az Andrassy-uti futóverseny küzdelme, a gyermekek szórakozása a Margitszigeten, a Millenáris pálya érdekes sportküzdelme és végül a Lenin-fiúk csapata élén Kun Bélával és Szamuely Tiborral van megörökítve”.²³ Amint e leírás is jelzi, a filmkészítők a „proletariátus” legkülönbözőbb csoportjait mutatták be a felvételeken: nőket és férfiakat; fegyvereseket és civileket; városiakat és népviseletbe öltözött figurákat: vidékieket; egészségeseket és betegeket (rokkantakat); idősebbeket (az egyik részben a hozzá kapcsolódó felirat szerint „Ripszán elvtárs, a Munkás Testedző 68 éves távfutója” látható) és fiatalokat, gyermekeket; közembereket és vezetőket.²⁴ Nem egy filmfelirat ugyanakkor félreérthetetlenül tudatta a közönséggel, hogy itt a „proletariátus” ünnepe: „Ünnepi beszéd a proletárokhöz”; „A villamosalkalmazottak”; „A munkásság felvonulása Budapest utcáin”; „A moziszakma felvonulása”; „A színészek szakszervezete”; „A háztartásbeli alkalmazottak”; „Ripszán elvtárs, a Munkás Testedző 68 éves távfutója”. Ezek az eljárások azt voltak hivatottak érzékeltetni, hogy a „proletariátus” egésze részt vett az ünnepségen. Figyelemre méltó az is, hogy, legalábbis a *Fáklya* idézett leírása szerint, a diktatúra vezetői, Kun Béla és Szamuely Tibor a film végén láthatók – amivel a híradó készítői minden bizonnyal a „tömegek” fontosságát hangsúlyozták a „kiemelkedő személyiségek”-kel szemben, megegyezően a rendszer társadalom-, illetve történelemfelfogásával.²⁵ A sokaság bemutatásának különösen jelentős voltát pedig a filmhíradó idézett ismertetése már a címével is jelezte, szövegében pedig nyomatékosan kifejezésre juttatta. A „proletariátus” hatalmát érzékelteti a filmen annak megjelenítése is, hogy tömegei, tagjai miként foglalják el a *tér* egészét: a fővárost: felvonuló csoportjaikkal és a különféle dekorációkkal (láthatók a Körönd szobrai eltakaró földgömbök, továbbá Marx és a két munkás figurája az átalakított millenniumi emlékművön): tehát a *szárazföldet*; a dunai hajózáson szórakozókkal („Ünnep a hajón” felirathoz

kapcsolódó képsorral) a vizet; egy repülőgépes pilóta által pedig a levegőt is („Repülőgépről üdvözlik a proletárokat” felirathoz illesztett felvételekkel²⁶). A „proletariátus” egésze diadalának, hatalmának ábrázolását pedig még nyomatékosabbá, még félreérthetlenebbé teszi legyőzött ellenségének, a „burzsoáziá”-nak megjelenítése a filmen: aszimmetrikusan, dehumanizáló eljárással: a Cserny-féle alakulat kuttyájaként, nyakában vaskereszttel, amint a felvételhez kapcsolódó felirat informál: „A terrorcsapat kuttyája »Burszuj« kitüntetésével”²⁷.

Az 1915-ös és az 1919-es filmhíradók vizsgálatai tehát jól mutatják, hogy a korabeli közvélemény-formálók nézetei a megmozgatott tömegek rendezvénybeli funkcióival kapcsolatban érvényesültek a felvételeknél. A közösség egészének filmes megjelenítéséhez pedig mindkét híradó készítői egyaránt alkalmazták a különféle csoportok egymás utáni bemutatásának eljárását. Feltűnő ugyanakkor a „vezetők” és a „közemberek” viszonyának filmes ábrázolásában a sorrendjüknel megfigyelhető eltérés: ennek oka minden bizonnyal az 1915-ös és az 1919-es összeállítás készítőinek, közreadóinak egymással homlokegyenest szembenálló társadalom- és történelemfelfogása volt. A különböző politikai-társadalmi rendszerek közvélemény-formálóinak egymáséitól eltérő elgondolásai érvényesültek abban is, hogy kikhez akarták eljuttatni a rendezvényekről készített felvételeket: az 1915-ös összeállítást az uralkodónak, Ferenc Józsefnek, az 1919-est azonban Szovjet-Oroszországba.²⁸ Ugyanakkor mindkét film hirdetői fontosnak tartották a tömegek megjelenítését a felvételeken – nyilvánvalóan nem csupán az adott esemény jelentőségének a nézőkkel való érzékeltetése érdekében, hanem mint rendkívüli látványosságot is. Ezek az összeállítások tehát önmagukon, a konkrét eseteken túlmutatóan, általánosabb érvénnyel is jól szemléltetik, hogy egymástól alapvetően különböző politikai-társadalmi rendszerek közvélemény-formálói miként alkalmazhatnak azonos eljárásokat propagandájukban – eltérő eszmei tartalmak kifejezésre juttatása érdekében. A tömegek szöveges és képi ábrázolásainak összevetései pedig, szintén általánosabb érvénnyel, jelzik azt, hogy különböző típusú propagandaeszközöknél is érvényesülhetnek azonos eljárások. E vizsgálatok arra is figyelmeztetnek, hogy már az 1910-

es évekbeli filmhíradók is közvetítettek propagandaelemeket képeikkel és felirataikkal, amelyeken – Ignotus fent idézett, 1915-ös véleményével szemben – megítélésem szerint igenis „gondolkozni kell”.²⁹

JEGYZETEK

- 1 Lásd összefoglalóan például: KÖHÁTI Zsolt, *Tovamozduló ember tovamozduló világban. A magyar némafilm 1896–1931 között*, Bp., Magyar Filmintézet, 1996, 58–129, 344–351.
- 2 IGNOTUS, *A mozi a háborúban*, Mozihét, 1915/8, sz. n. A korabeli szövegeket az egykorú helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm. A cikkhez lásd: KÖHÁTI, *i. m.*, 88, 347.
- 3 Lásd: Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára, Mozgóképkincs Gyűjtemény 2753.2/14.
- 4 *A könyörgő körmenet*, Alkotmány, 1915/139, május 20., 11. A körmenetről lásd: B. MÜLLER Tamás, „Buzdítások és fohászok”: Országház téri epizódok az első világháború idejéből = *A Nemzet Főtere: Az Országgyűlés Hivatalának kiadványa a Kossuth tér történetéről*, főszerk. ABLONCZY Bálint, Bp., Országgyűlés Hivatala, 2014, 58–61.
- 5 *Nemzeti zarándoklás a Szent-Jobb után*, Alkotmány, 1915/150, május 31., 3.
- 6 Uo., 4.
- 7 Uo., 6.
- 8 *A Szent Jobb diadalutja. Könyörgő körmenet győzelmünkért*, Budapesti Hírlap, 1915/150, május 31., 5.
- 9 *Nemzeti zarándoklás... i. m.*, 3–5.
- 10 *A nagy könyörgő körmenet*, Egyházi Közlöny: A magyar katolikus papság számára, 1915/23, 301.
- 11 *A könyörgő körmenet filmen*, Mozgófénykép Híradó, 1915/23, sz. n.
- 12 *A Kino-Riport* tevékenységét részletesen tárgyalta: LAJTA Andor, *A magyar film története*, 2, 1912–1918, Kézirat, h., é. n., 65–75. Lásd: Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtára, D 385/2.
- 13 *Mozgó-Kép Otthon* [...], Budapesti Hírlap, 1915/153, június, 3., 21. Vö. még: Peter SEIBERT, „Hogyan ünnepelték együtt a hunok és a nibelungok a nyári napfordulót” *Tömegjelenetek Fritz Lang Nibelungok című filmjében = Tömegek és ünnepek: A nyilvánosság ritusai a közép-európai modernségben*, szerk. CSÚRI Károly, OROSZ Magdolna, SZENDI Zoltán, Bp., Gondolat Kiadó, 2009 (Műhelyek, 8), 207.
- 14 *Az Edison-filmkölcsonzó* [...], Mozgófénykép Híradó, 1915/23, sz. n.
- 15 *A Vörös Riport-Film*, Vörös Film, 1919/3, 4. A Magyarországi Tanácsköztársaság filmgyártásáról, filmjeiről lásd összefoglalóan például: KÖHÁTI, *i. m.*, 130–153, 352–356; a filmhíradókról például: VÖRÖS Boldizsár, *Vörös Riportfilmek és fekete-fehér újságok. Tanácsköztársasági híradófelvételek vizsgálata korabeli más források segítségével = Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére*, szerk. K. HORVÁTH Zsolt, LUGOSI András, SOHAJDA Ferenc, Bp., Hermész Kör, Osiris, 2003, 532–543.
- 16 *A mozi szerepe a május elseji nagy proletár-ünnepen*, Képes Mozivilág, 1919/7, 8.
- 17 (t. gy.), *Vörös mozi vörös május elsején*, Képes Mozivilág, 1919/8, 6. A „t. gy.” valószínűleg Turchányi Gyula monogramja, vö. ehhez e munka 21. jegyzetével!

- 18 *A filmművészet májusa*, Képes Mozivilág, 1919/8, 3.
- 19 *A Forradalmi Kormányzótanács LXXX. számú rendelete*, Tanácsköztársaság, 1919/32, május 1., 1.
- 20 Lásd minderről például: VÖRÖS Boldizsár, *Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben*, Budapesti Negyed, 8(2000), 3–4, 149–155; VÖRÖS Boldizsár, *Különböző politikai rendszerek - ugyanabban a fővárosban. Szimbolikus térfoglalási akciók Budapesten 1918–1919-ben = Tömegek és ünnepek, i. m.*, 20–24.
- 21 TURCHÁNYI Gyula, *Május elsejének ünnepe*, Képes Mozivilág, 1919/10, 7.
- 22 (– így –), *Rendezők és operatőrök munkája*, Képes Mozivilág, 1919/10, 7.
- 23 *Félmillió ember a filmen*, Fáklya, 1919/110, május 10, 8.
- 24 Lásd: Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára, 2238/1. sz. videókazettán: *Vörös Riport-Film 5*. A filmhíradó részletes leírását lásd: *A magyar film a Tanácsköztársaság idején*, szerk. GARAI Erzsi, Bp., Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, 1969 (Filmművészeti Könyvtár, 39), 265–269. A különféle társadalmi csoportok ábrázolásáról lásd még: KÖHÁTI, i. m., 143.
- 25 Lásd ehhez például: VÖRÖS Boldizsár, „*A múltat végképp eltörölni? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919*, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 2004 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 33), 85.
- 26 A „proletariátus” világot hódításával foglalkozott annak a Budapesten kiadott, vörös szegélyű, háromszög alakú röplapnak a szövege is, amelyet 1919. május 1-én repülőgépről szórtak le: „*Fel a fejjel, nézz a magasba, proletár Te építetted a szárnyas gépet, mely meghódította az egeket. A te erős kezed épít, gyárt, készít mindent, ami meghódítja a földet. Az ég alatt s a földön minden téged illet: a szántóföld, a ház, a gép, a napfény és a friss levegő, a jog és a hatalom. Ne engedd elrabolni!*” A röplapot leírja és hasonmását közli: *A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény*, szerk. TISZAY Andor, Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár–Országos Széchényi Könyvtár, 1959, 98–99.
- 27 Lásd ehhez: Reinhart KOSELLECK, *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája* = R. K., *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*, Bp., Atlantisz, 2003 (Circus Maximus), 241–249; KUNT Gergely, *Az ellenség teste. A vizuális degradálás eszközei első világháborús képeslapokon*, A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12(2011), 227–242.
- 28 A *Képes Mozivilág* 1919. június 15-i számának cikke szerint Szamuely Tibor május végi szovjet-oroszországi útján „tőlünk a május elseji ünnepségekről készült két felvonásos filmet vitte ki az oroszoknak”. *Orosz filmek Budapesten*, Képes Mozivilág, 1919/15, 7.
- 29 E munkám elkészítéséhez nyújtott segítségükért ezúton mondok köszönetet Sema Colpannak, Teller Katalinnak, B. Müller Tamásnak, Hajdu Tibornak és Kurucz Mártonnak.